

ŞƏHLA ABDULLAYEVA
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli
Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin doktorantı
abdullayevashakhl@gmail.com

AZƏRBAYCAN-TÜRK ƏDƏBİYYATINDA BƏZİ “YUSİF VƏ ZÜLEYXA” MƏSNƏVİLƏRİNİN “SƏBƏBİ-NƏZM”İ

Açar sözlər: Yusif və Züleyxa, Qul Əli, Xəliloğlu Əli, Mustafa Zərir, Əhmədi, Şəms, səbəbi-nəzm

Ключевые слова: Йусуф и Зулейха, Кул Али, Халилоглы Али, Мустафа Зарир, Ахмеди, Шамс, «сабаб-и назм» (причина создания)

Keywords: Yusif and Zulaikha, Qul Ali, Khaliloghlu Ali, Mustafa Zarir, Ahmadi, Shams, “sebeb-i nazm” (reason for creation)

Klassik ədəbiyyat ənənələrinə görə, məsnəvilərdə əsas hekayətə keçməzdən öncə, bəzən yığcam, bəzən isə müfəssəl giriş hissəsi olur. Bu hissədə Tövhid, Minacat, Nət, Peyğəmbərin dörd səhabəsinin mədhindən sonra, adətən əsərin yazılma səbəbi nəql olunur ki, buna “səbəbi-nəzm” deyilir. Bu baxımdan, “Yusif və Züleyxa” mövzusunda türkdilli xalqların ədəbiyyatında yer tutan məsnəvilər də istisna deyildir.

XIII əsrdən başlayaraq türkdilli xalqların ədəbiyyatına yol açmış “Yusif və Züleyxa” mövzusunda türk dilinin müxtəlif qollarında, istər nəzm, istərsə də nəsrə çox sayda əsər yazılmışdır. Azərbaycan alimi Ataəmi Mirzəyevin araşdırmalarına görə, türkdilli ədəbiyyatda bu mövzuda 68 əsər qələmə alınmışdır ki, 20-si Azərbaycan türkcəsində olmuşdur [5, s.16].

Azərbaycan-türk ədəbiyyatında bu mövzuda ilk əsər Qul Əlinin heca vəznində qələmə aldığı “Qisseyi-Yusif” əsəridir. Araşdırmalara görə, sözlərinin 60%-i türk, 30%-i ərəb, 10%-i isə fars dilində olan [19, s.187] bu əsərdə müxtəlif türk dillərinə məxsus özəlliklərin mövcudluğu fərqli fikirlərin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. “Qisseyi-Yusif”i məşhur Holland şərqşünası Martin Houtsma (1851-1943) əski Anadolu [bax: 5, s.18], alman şərqşünası Karl Brokelman (1868-1956) əski Osmanlı türkcəsində ilk mənzumə [bax: 17, c.2, s.379] hesab etmişlər. Bəzi alimlər şairi bulğar-tatar ədəbiyyatının banisi hesab edir və “Qisseyi-Yusif” məsnəvisini tatar ədəbiyyatının ilkin nümunəsi kimi öyrənirlər [20; 21; 22]. Lakin bir sıra alimlər əsərin qıpçaq və oğuz türklərinin (xüsusilə, Azərbaycan və türkmən) dilinə daha yaxın olduğunu [4, s.3; 8, s.34; 13, s.235-236; 16, s.45; 17, c.2, s.379; 18, c.11, s.893], əsərin maraqlı bir

türkcədə – “oğuz, qıpçaq və karluk türkcələrinin qovuşmasından, sintezindən ibarət qarışıq bir türkcə”də yazıldığını [1, s.65] qeyd etmişlər.

Şairin özünün yazdığına görə, hicri 609-cu il rəcəb ayının 30-u, yəni 26 dekabr 1212-ci il tarixində tamamlanmış bu əsər 1235 bənd həcmində olub, “Başlanğıc” hissəsi və 24 fəsildən ibarətdir. Əsər Allahı həmd-səna ilə başlanır, daha sonra Peyğəmbər, Hz.Əbu Bəkr, Hz.Osman, Hz.Ömər, Hz.Əli, Peyğəmbərin iki nəvəsi və İmam Əbu Hənifənin mədhi verilir. Sonra şair Allaha müraciətlə, ondan özü üçün ilham və tövfiq verməsini istəyir və atası “Həqq həbib” Yaqub olan Yusifin əhvalatını aqıl bəndələrin zövqünü daha da zənginləşdirəcəyini, möminlərə xeyri olacağını düşündüyü üçün nəzmə çəkmək istədiyini bildirir:

Tövfiq vergil hikmət bitək qayıtmağa,
Aqıl qullar xatirini bayıtmağa,
Yusif savçı əhvalını ayıtmağa,
Əqlim toluğ, dilim tatlıq qılğıl imdi.

Yusif içrə nətək əhval gəldüğünü,
Qardaşları Yusifə nə qıldığını,
Misir içrə uluq məlik olduğunu,
Nəzm birlə ayıdalım, anlatğıl imdi

Bundan sonra hikmət bitə keçə sərvən,
Gülü-reyhan, dürri-mərcan seçi sərvən,
Yusif nəbi əhvalını açı sərvən,
Mö`minlərə nəf idürür, anlan imdi [3, s.19].

Türkdilli xalqlar arasında Qul Əlidən sonra bu mövzuya Krımlı Mahmud müraciət etmiş və əsərini krım-tatar dilinin “çöl şivəsi”ndə qələmə almışdır. Əsər Krımlı Mahmudun vəfatı ilə yarımçıq qalmış və Xəliloğlu Əli adlı şair onu tərcümə ilə bərabər tamamlamışdır [9, s. 16] ki, Krımlı Mahmudun və əsəri haqqında elə həmin tərcümədən bilgi əldə edilmişdir. Məşhur türk alimi Ağah Sirri Ləvənd (1893-1978) Xəliloğlu Əlini XIV əsr şairi hesab edir [15, s.128]. Əlinin tərcüməsini böyük əhəmiyyətə malik bir əsər hesab edən digər görkəmli türk alimi, şairi və tənqidçisi Vəsfə Mahir Kocatürkün (1907-1961) sözlərinə görə, əsər türk ədəbiyyatında bugünkü gündə əlimizdə olan, heca vəznində yazılmış ikinci ən böyük əsərdir və “əruzlu nəzm şəkli qarşısında kölgədə qalmış görünən saz şeiri tərzini yaşatmaqda davam edir” [11, s.104]. Gönül Ayan əsəri köçürən katibin əsərin dilinə toxunduğunu, əski Anadolu türkcəsinə aid orijinallığını pozduğunu yazır [8, s.36]. İran alimi Ə.Xəyyampur əsərin dilinin “Dədə Qorqud dastanları” dilinə bənzədiyini

qeyd etmişdir [23, s.99]. Bir sıra tədqiqatçılar, o cümlədən məşhur türkoloqlardan Pavel Falev (1888-1922) və Əhməd Cəfəroğlu (1899-1975) və İsmayıl Hikmət Ertaylan (1889-1967) Xəliloğlu Əlinin tərcüməsinin dilinin Azəri ləhcəsinə yaxın olduğunu qeyd etmişlər [bax: 9, s.18]. Lakin alman alimi Brokelman əsəri “Osmanlı ədəbiyyatının ilk örnəklərindən” hesab etmiş və türkiyəli tədqiqatçılar Günay Kut və Leyla Karahan da Brokelmanla eyni fikri bölüşmüşlər [bax: 9, s.18; 10, s.11; 14, s.129].

Xəliloğlu Əlinin “Yusif ilə Züleyxa”sı 1340 dördlükdən ibarət 19 məclis şəklində yazılmışdır. Şair əsəri Allahın adıyla başlayır və sonra Hz.Yusifin əhvalatını anladan gözəl bir qissə, xoş hekayət nəql edəcəyini bildirir:

Ver səlavət, ey əziz,
Başlayalım sözə biz.
Xoş hekayət görəsiz,
Qisseyi-əcəpləyü.

Bu bir gözəl qissədir,
Sizə çox hal anladur.
Yusif halın bildirür,
Netdi Yə`qub ağlayu [12, s.557]

Daha sonra hekayətin əslinə başlayan şair əsərin yazılma səbəbinə heç bir işarə etmir və bir də əsərin sonunda Kırmılı Mahmud öldüyü üçün əsərin yarımçıq qaldığını və özünün onu tamamlayaraq, tərcümə etdiyini yazır:

Bu qissə bunda dindi
Qırımı Mahmud öldi
Qalanın deyəmədi
Yaranlara bildirü.

...Ol Xəliloğlu Əli
Yeddi divandur əli
Ol düzdi türki dili
Tus dilindən döndürü [12, s.617]

Yuxarıdakı şeir parçalarından şairin özü, yaradıcılığı haqqında müəyyən məlumat əldə olunmaqla yanaşı, onun bu əsəri türkcəyə “dost” dilindən tərcümə etdiyi anlaşılır.

XIV əsrin şair və nasirlərindən olan Mustafa Zəririn də “Yusif və Züleyxa” əsəri vardır. “Qissəyi-Yusif” adilə də tanınan bu məsnəvinin özündən əvvəlki eyni məzmununda yazılmış əsərlərdən dil, üslub baxımından daha

üstün [18, c.7, s.919], dil baxımından Azəri türkcəsinə daha yaxın [18, c.11, s.1019], lakin Əski Anadolu türkcəsi özəlliklərini də daşımaqda olduğu [17, c.8, s.498] qeyd edilmişdir. Əsər rəməl bəhrində yazılmışdır, 8 məclisdən ibarətdir və toplam 2120 beyt həcmindədir. Şair əsəri Peyğəmbər və onun dörd səhabəsinin mədhinə həsr olunmuş səkkiz beytlik bir hissə ilə başlayır və ardından dastanın nəzm səbəbini açıqlayır:

Ol gülilə bülbülü şad edəlim,
Qisseyi-Yusifə bünyad edəlim.
Dinləyənlər ta ki bulsunlar murad,
Anlıyanlar canı-könli ola şad [6, s.7]

Zərir Yusif qissəsinin qəribə, möcüzəli bir dastan olduğunu bildirir, dinləyənlərin arzu-muradlarına yetişməsi, dərrakə sahiblərinin ruhlarının şadlanması üçün bu dastanı nəzmə çəkmək qərarına gəldiyini bəyan edir.

Azərbaycan-türk ədəbiyyatında daha bir “Yusif və Züleyxa” müəllifi Əhmədidir. Günümüze gəlib çıxmış iki əsəri – məşhur “Əsrarnamə” və “Yusif və Züleyxa” məsnəviləri ilə tanınmış Əhmədi Təbrizinin “Yusif və Züleyxa” məsnəvisinin Türkiyədə, Mərmərə Universitetinin Fənn-Ədəbiyyat fakültəsi kitabxanasında saxlanılan yeganə əlyazma nüsxəsində əsərin 4035 beytdən ibarət olması göstərilə də, həmin əlyazma cəmi 2990 beytdən ibarətdir. Məsnəvinin Təbriz şəhərində əlli yeddi gündə tamamlanması məlumdur, lakin yazılma tarixi məlum deyil. Əsər bu beytlərlə başlanır:

İbtida qıl sözi bismillah ilə,
Duruş ey dil dünü gün Allah ilə [2, v.1b]

Şair klassik ədəbi ənənələrə uyğun olaraq Tövhid, Nət və Peyğəmbərin dörd səhabəsinin mədhini verir. Daha sonra “Səbəbi-nəzmi-kitab” başlıqlı bölümə şair ilk öncə Ağqoyunlu hökmdarı Sultan Yaqubdan (1478-1490) bəhs edir. Sonra baharın gözəl çağını tərif edən Əhmədi İbn Bəktəş kimi tanınan, Sultan Yaqub sarayının əmirül-ümərası olmuş və “atabəy” təyin edilmiş Xəlilullahın tərifini verir və “Ağazi-qisseyi-Yusif əleyhisəlam” başlıqlı hissəni başlayaraq, əsərin nəzm səbəbindən bəhs edir:

Gəldük uş nəzmin bəyanına yenə
Bu hekayət tərcümanına yenə [2, v.5a]

Şair Xəlilullahın gecə-gündüz peyğəmbərlərin qissəsini oxutduğunu, onlar arasında Yusif qissəsinin də olduğunu yazır. Bir gün Xəlilullah Rum

eli tərəfə səfərə yollanır və şairi də özilə aparır. Bir gün onu yanına çağırır, Yusif qissəsini nəzmə çəkməsini xahiş edir:

Lütfilə bir neçə sözlər söylədi,
Qisseyi-Yusifdən ağaz eylədi.
Himmət edib dedi: Ey alinəzər,

Qissə nəzm olmaq gərək, bilgil xəbər [2, v.5b, 6a].

Xəlilullahın bu xahişi şairdə bu işin əncamına böyük bir şövq yaradır və o, səhəri gün Təbrizə gəlib, əlli yeddi gün içində əsəri tamamlayır:

Çün işarət qıldı ol eyni-nəfəs,
Canü dildən qodu bin dürlü həvəs.
Şövkətlə yüridi ol dəm şahı-cahan,
Əlvida edib, geri döndüm rəvan.
Guşeyi-Təbrizi qıldım ixtiyar,
Düşdüm onun şüglünə leylü nəhar.
...Əlli yeddi gündə bu töhfə nizam,
Xətmə gəldi Təbriz içində təmam. [2, v.6].

Əhmədi Yusif qissəsinin başdan-başa ürək dağlayan, nalə və fəryadla dolu bir əhvalat olduğunu bildirir və əsərin daha bir nəzm səbəbini açıqlayır. Belə ki, şairin fikrincə, dərd əhlinin, möminlərin nalə və fəryadı Allah-təalaya xoş gəlir və O, bu ah-naləni duyantək öz bəndəsinin dadına yetişir. Möminlər də öz qüssələrinin dağılmasını, müşküllərinin həllini istərlərsə, bu “dilsuz” – ürək dağlayan Yusif qissəsini oxuyub göz yaşı tökər və beləliklə, Allahın inayəti və rəhminə nail olarlar:

Qisseyi-dilsuzdur başdan başa,
Özgə söz yox daxi anda, ey şah.
Suz ilə ah eylədikcə dərdimənd,
Ol Xudavəndi-cəhan edər pəsənd.
Binəva qıldıqca hər dəm ahü zar,
Ona yari verər ol pərvərdigar.
Ahi-zar ilə qana boyanmış hər vərəq,
Pəs, şəha, bu qissədən algil səbəq.
Yaş ilə toludur bu kitab,
Naləvü fəryad içində bihesab [2, v.6b].

Daha bir “Yusif və Züleyxa” məsnəvisi adı ədəbiyyat tariximizdə yalnız həmin əsərlə düşmüş Şəms adlı şairin qələminə məxsusdur. XV əsrdə

yaşayıb-yaratmış bu şairin həyatı və digər əsərləri haqqında heç bir məlumat yoxdur. Sadəcə, “Yusif və Züleyxa” məsnəvisində altı qəzəlin son beytində işlətdiyi “Şəms” adından, onun təxəllüsünün Şəms olduğu anlaşılar. Şəmsin h.880/m.1475-ci ildə yazılmış, 2750 beytdən ibarət olan məsnəvisi birbaşa Yaqubla qardaşı Esavın əhvalatının nəqlilə başlanır. Lakin elə əvvəldə şair Mustafa Zərir kimi Yusif qissəsinin çox məşhur olduğunu, bu əhvalatı dinləyənlərin qəmdən-qüssədən azad olacağını yazır:

Gəl imdi same` ol, ey mərdi-xassı,
Edəm qissə, qəmdən bul xilas [7, v.1a]

Şair əsərdə yeri gəldikcə həmin fikri yenə səsləndirir və qəmli, qüssəli insanları Yusif əhvalatını dinləməyə dəvət edir:

Gəl imdi dinlə məndən tazə qissə,
Ki qalmasın səniğ gönlündə qüssə.
...Ki Yusif qissəsini dinlə candan,
Qəm ilə nagəh gedə qüssə səndən [7, v.7b]

Əsərin sonunda Şəms zahirdə sevimli övlad haqqında olan, lakin əslində ariflər üçün çox ibrəti ehtiva edən bu əsəri, ona qədər ərəb dilində yazılmış bəzi kitablardan rəvayətləri cəm edərək, onu türkcə nəzmə çəkdiyini bildirir və oxucunu qissənin hər bir nöqtəsinə diqqətlə varmağı məsləhət görür:

Behəmdülla təmam oldı bu əxbar,
Sərasər nüktədürür uşbu əsrar.
Bu Yusif qissəsin sən zikr qılğıl,
Ki hər halına anın fikr qılğıl.
Əgərçi qissədürür yari-fərzənd,
Vəleyk arifədür ibrəti-çənd.
Təvarixdən qisəsdən muni xamı,
Gətürdüm cəm` qıldum mən təmamı.
Lisani-ərəbə ta dərk qıldum,
Oturdum muni türki nəzm qıldum [7, v.106b, 107a]

Azərbaycan-türk ədəbiyyatında “Yusif və Züleyxa” mövzusunda yazılmış bəzi əsərlərin nəzmə çəkilmə səbəbləri haqqında həmin əsərlərdən gətirdiyimiz nümunələr əsasında belə nəticə əldə etmək olar:

1. Qul Əli öz “Qisseyi-Yusif” əsərini aqıl bəndələrin zövqünü daha da zənginləşdirmək niyyətilə və möminlərə xeyri olacağını düşündüyü üçün qələmə almışdır.

2. Xəliloğlu Əli əsər Kırımlı Mahmud tərəfindən yarımçıq qaldığı üçün onun tamamlanması və öz soydaşlarının da oxuması üçün türkcəyə tərcümə etmişdir.

3. Mustafa Zərir gözəl bir əsər yaradaraq, onu oxuyanları qüssədən, kədərdən xilas etmək istəyini bildirmişdir.

4. Əhmədi Təbrizi atabəy Xəlilullahın xahişini yerinə yetirmək, eləcə də aşıqlar və dərdlilərin Allahın inayəti və rəhminə nail olmaları üçün bu qissəni nəzmə çəkmişdir.

5. Şəms Yusif qissəsini çox gözəl, ibrətli bir qissə olduğu, dinləyənin qəlbindən qüssəni, kədəri apardığı üçün ərəb dilində müxtəlif təfsir və kitablardan bəhrələnərək, türkcə nəzmə çəkmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Babayev Yaqub. Ana dilli Azərbaycan ədəbiyyatının təşəkkülü və epik şeirin inkişafı (XIII-XIV əsrlər). Bakı: ADPU, 2008
2. Əhmədi Təbrizi. Qisseyi-Yusif və Züleyxa. Mərmərə Universiteti Fənn-Ədəbiyyat Fakültəsinin Kitabxanası, əlyazma № 51
3. Qul Əli. Qisseyi-Yusif. Nəşrə hazırlayanlar: Elməddin Əlibəyzadə, Əbülfət Hüseynli. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2004
4. Quliyev İlkin. Qul Əlinin “Qisseyi-Yusif” poemasının dili (metodik vəsait). Bakı: Mütərcim, 2011
5. Mirzəyev Ataəmi. XIII-XVI əsrlər anadilli Azərbaycan epik şeiri (dərs vəsaiti). Bakı: Avropa, 2017
6. Mustafa Zərir. Yusif və Züleyxa. Transfoneliterasiya edən və ön sözün müəllifi: Şaməddin Xəlilov. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006
7. Şəms. Hekayeyi-Yusif və Züleyxa. Təbriz Mərkəzi Kitabxanası, əlyazma № 2671
8. Ayan, Gönül. Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha // Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 3, Konya 1997, s.31-38
9. Ertaylan, İsmail Hikmet. Yusuf ile Züleyha. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960
10. Karahan, Leyla. Kısası-i Yusuf. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994
11. Kocatürk, Vəsfə Mahir. Türk Edebiyatı Tarihi. Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili və Tenkidi. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964
12. Köktürk, Şahin. Haliloğlu Ali'nin Yusuf ile Zeliha Hikayesi // Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall 2007, s.554-617
13. Köprülü, Fuad. Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980

14. Kut, Günay. 13. Yüzyılda Anadolu'da Şiir Türünün Gelişmesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1991, s.127-136.
15. Levend, Agah Sırrı. Türk Edebiyatı tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988
16. Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi. 12. baskı. Ankara: Akçağ, 2006
17. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 2: Ahlak-Amarı, Michele. Ankara: TDV, 1989; Cilt 8: Cilve-Darünnedve. Ankara: TDV, 1993
18. Türkler Ansiklopedisi. 21 ciltte. Editörler: H.C.Güzel, K.Çiçek, S.Koca. 7. cilt: Orta Çağ; 11. cilt: Osmanlı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002
19. Yaman, Hakan. Ali'nin Kıssa-i Yusuf'unda Söz Varlığı Üzerine // Türkbilig, 2007/14, s.184-199
20. Ахунов А.М. Трактовка коранических образов в поэме «Кысса-и Йусуф» Кул Гали // Научный Татарстан, 2009, №4, с.39-45
21. Хисамов Н.Ш. Поэма «Кысса-и Йусуф» Кул Али. Анализ источников сюжета и авторского творчества. Москва: Наука, 1979
22. Шаряфетдинов Р.Х. Трансформация коранического сюжета об Иосифе Прекрасном в поэме Кул Гали «Кысса-и Йусуф»: «Сказание о Йусуфе». Автореф. диссертации к.ф.н. Москва, 2009.
23. خیام پور، عبدالرسول. یوسف و زلیخا // نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز. ۱۳۳۹، شماره ۵۲، صص ۸۵-۱۱۹.

Ш.Абдуллаева

**«Себеб-и назм» некоторых поэм «Йусуф и Зулейха» в
азербайджанской тюркской литературе**

Резюме

По традициям классической литературы Востока, обычно в поэмах (маснави) переходу к основному рассказу предшествует вступительная часть, основными составными которого являются «Таухид» – слово о единстве Творца, «Мунаджат» – обращение и мольба к Всевышнему, «Нат» – восхваление Пророка и «Себеб-и назм» – причина создания поэмы. С этой точки зрения, поэмы на тему «Йусуф и Зулейха» в литературе Восточных, в том числе тюркоязычных народов, не исключение.

Легенда о Йусуфе и Зулейхе на протяжении столетий являлась одной из широко используемых и любимых тем в литературе тюркоязычных народов. Эта легенда берет свои истоки из истории об Иосифе

Прекрасном в Торе и в Священном Коране. В Торе прослеживается вся его жизнь – от рождения до его смерти. В Коране, в котором сведения о других Пророках разбросаны по всей Священной книге, история о Пророке Иосифе передана полностью только в одной суре. Со временем первоначальная версия притчи подверглась изменениям. Но, несмотря на это, основной сюжет и мотивы притчи были сохранены и отражены в литературных произведениях.

Согласно исследованиям, в тюркской литературе на эту тему было написано 68 произведений, 20 из которых на азербайджанском языке. Первым произведением на данную тему в азербайджанской тюркской литературе является «Кысса-и Йусуф» Кул Али (XIII в.). После Кул Али крымскотатарским поэтом Махмудом Кырымлы была написана поэма «Йусуф и Зулейха», которая осталась незавершенной из-за смерти автора, а позже была завершена и переведена азербайджанским тюркским поэтом Халилоглу Али. Также известна одноименная поэма Мустафы Зарира, знаменитого поэта и прозаика XIV века. В XV веке к этой теме обратились два поэта из Табриза – Ахмеди и Шамс. В настоящей статье исследованы «Сабаб-и назм» поэм «Кысса-и Йусуф» Кул Али, «Йусуф и Зулейха» Халилоглу Али и Мустафы Зарира, а также одноименные произведения Ахмеди и Шамса.

Sh.Abdullayeva

The “Sebeb-i nazm” of some “Yusif and Zulaikha” poems in Azerbaijani Turkic literature

Summary

According to the traditions of classical Eastern literature, usually, in Masnawi (poem) before the transition to the main story, there is an introductory part, the main components of which are “Tawhid” - about the unity of God, “Munajat” – an appeal to God and a plea for God, “Na’t” – the praise of the Prophet and “Sebeb-i nazm” - the reason for creation of the poem. From this point of view, poems on the theme “Yusif and Zulaikha” in Eastern literature, including Turkic speaking nations, are no exception.

The legend about Yusif and Zulaikha was one of the commonly used and favorite themes in Turkish literature. The basis of this theme was taken from the life story of Prophet Joseph, narrated in Torah and in Holy Qur'an. There is given all Joseph's life in Torah – from birth to his death. And, in Qur'an, unlike stories of other Prophets, the details of which are scattered throughout the Holy Qur'an, the history of Prophet Joseph was revealed completely in

one surah. With time, the original version of this parable, given in the sacred books, underwent changes. Though, the main motifs were preserved and reflected in literary works.

According to researches, there were written 68 poems on this theme in Turkish literature, 20 of which were in Azerbaijani Turkic. The first work on this theme in Azerbaijani Turkic literature is “Qissa-i Yusif” of Qul Ali (13th century). After Qul Ali, there was written the poem “Yusif and Zulaikha” by the Crimean-Tatar poet Mahmoud Crimly, which remained unfinished because of author’s death. This poem was later completed and translated by Azerbaijani Turkic poet Haliloglu Ali. Mustafa Zarir, a famous poet and prose writer of the 14th century also wrote the poem of the same name. In the 15th century Ahmedi and Shams, two poets from Tabriz were turned to this theme too. This paper dedicated to research of “Sebeb-i nazm” (reason for creation) of Qul Ali’s “Qissa-i Yusif”, “Yusif and Zulaikha” poems by Khaliloghlu Ali and Mustafa Zarir, as well as poems of the same name by Ahmadi and Shams.

Rəyçi: Möhsün Nağısoylu
Akademik